

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

G'ARB SIYOSIY TAFAKKURIDA DAVLAT BOSHQARUVI: MAKIAVELLI, RODJER BEKON, GOBBS VA LOKK TA'LIMOTLARI

Kurbanbayeva Munavvara Kozibayevna

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti, mustaqil tadqiqotchi

e-mail: tamaddunnuri1@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6202-2064>

Annotatsiya.

Maqolada G'arb siyosiy tafakkurida davlat boshqaruvi va siyosiy munosabatlar masalasi Nikkolo Makiavelli, Rojer Bekon, Tomas Gobbs va Jon Lokk qarashlari asosida tahlil qilinadi. Mutaqakkirlarning davlat hokimiyati, siyosiy rahbar, jamiyat, fuqaro, ijtimoiy tartib, siyosiy erkinlik va ijtimoiy shartnoma haqidagi qarashlari davlat boshqaruvida siyosiy tafakkurning mazmuni bilan bog'liq holda yoritiladi. Tadqiqotda kuchli davlat, siyosiy barqarorlik, ma'rifat, qonun ustuvorligi va shaxs huquqlarining davlat boshqaruvidagi o'rni qiyosiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: siyosat, davlat, jamiyat, davlat boshqaruvi, siyosiy tafakkur, siyosiy rahbar, davlat hokimiyati, ijtimoiy shartnoma, erkinlik, huquq, Nikkolo Makiavelli, Rojer Bekon, Tomas Gobbs, Jon Lokk.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ В ЗАПАДНОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ: УЧЕНИЯ МАКИАВЕЛЛИ, РОДЖЕРА БЭКОНА, ГОББСА И ЛОККА

Курбанбаева Мунаввара Козибаевна

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека, независимый исследователь.

Аннотация.

В статье анализируются вопросы государственного управления и политических отношений в западной политической мысли на основе взглядов Никколо Макиавелли, Роджера Бэкона, Томаса Гоббса и Джона Локка. Воззрения мыслителей на государственную власть, политического лидера, общество, гражданина, общественный порядок, политическую свободу и общественный договор рассматриваются в контексте содержания политической мысли и её роли в государственном управлении. В исследовании проводится сравнительный анализ роли сильного государства, политической стабильности, просвещения, верховенства закона и прав личности в системе государственного управления.

Ключевые слова: политика, государство, общество, государственное управление, политическая мысль, политический лидер, государственная власть, общественный договор, свобода, право, Никколо Макиавелли, Роджер Бэкон, Томас Гоббс, Джон Локк.

PUBLIC ADMINISTRATION IN WESTERN POLITICAL THOUGHT: THE DOCTRINES OF MACHIAVELLI, ROGER BACON, HOBBS, AND LOCKE

Kurbanbayeva Munavvara Kozibayevna

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Independent Researcher.

Abstract.

The article analyzes issues of public administration and political relations in Western political thought based on the views of Niccolò Machiavelli, Roger Bacon, Thomas Hobbes, and John Locke. The thinkers' perspectives on state power, political leadership, society, citizenship, social order, political freedom, and the social contract are examined in relation to the nature of political thought and its role in governance. The study provides a comparative analysis of the role of a strong state, political stability, enlightenment, the rule of law, and individual rights in public administration.

Keywords: politics, state, society, public administration, political thought, political leader, state power, social contract, freedom, law, Niccolò Machiavelli, Roger Bacon, Thomas Hobbes, John Locke.

Kirish. G'arbiy Yevropa siyosiy tafakkurining rivojlanishida davlat hokimiyati, siyosiy tartib, inson erkinligi va davlat bilan jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni tushuntirishga qaratilgan turli konsepsiyalar shakllangan. Mazkur jarayonda Nikkolo Makiavelli, Rojer Bekon, Tomas Gobbs va Jon Lokkning qarashlari alohida o'rin egallaydi. Ularning asarlarida siyosiy hokimiyatni tashkil etish, davlat barqarorligini ta'minlash, siyosiy rahbarning mas'uliyati, fuqarolarning huquqlari va davlatning legitimligi bilan bog'liq masalalar turli nuqtayi nazarlardan talqin qilingan.

Davlat boshqaruvida siyosiy tafakkurni o'rganish ushbu konsepsiyalarni qiyosiy tahlil qilishni talab etadi. Chunki davlat hokimiyatining kuchi, siyosiy rahbarning faoliyati, fuqarolarning erkinligi va qonun ustuvorligi o'rtasidagi nisbat

davlat boshqaruvining mazmunini belgilovchi muhim omillardan biridir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature Review). G'arb siyosiy tafakkuriga oid manbalar qatorida Nikkolo Makiavellining «Hukmdor», Rojer Bekonning «Buyuk insho», Tomas Gobbsning «Leviafan» asarlari va Jon Lokkning siyosiy qarashlariga bag'ishlangan tadqiqotlar alohida ahamiyatga ega. Mazkur manbalarda davlat hokimiyati va siyosiy boshqaruvning turli shakllari, jamiyatdagi tartib, insonning siyosiy mavqeyi hamda davlatning fuqaro oldidagi vazifalari bilan bog'liq masalalar yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy siyosiy tafakkurda shaxs, jamiyat va davlat o'rtasidagi munosabatlarni tushuntirishda Jon Lokkning tabiiy huquqlar va ijtimoiy shartnoma haqidagi qarashlari muhim nazariy asoslardan biri sifatida baholanadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, siyosiy-falsafiy va tizimli tahlil usullaridan foydalanildi. Makiavelli, Rojer Bekon, Gobbs va Lokkning qarashlari davlat boshqaruvi, siyosiy hokimiyat, fuqaro huquqlari va siyosiy tafakkur kategoriyalari asosida qiyoslandi. Tahlil jarayonida har bir mutafakkirning davlat va jamiyat munosabatlariga bergan bahosi hamda siyosiy boshqaruv uchun ilgari surgan asosiy tamoyillari ajratib ko'rsatildi.

Tahlil va natijalar (Analysis and Results). Nikkolo Makiavelli G'arb siyosiy tafakkurida davlat hokimiyati va siyosiy rahbar faoliyatini real siyosiy jarayonlar asosida tahlil qilgan mutafakkirlardan biridir. Uning «Hukmdor» (1513), «Titus Liviusning birinchi o'n yilligi haqidagi mulohazalar» (1512–1519), «Harbiy san'at haqida yetti kitob» (1521) va «Florensiya tarixi» (1525) asarlari siyosiy hokimiyat, davlat barqarorligi va rahbar faoliyati bilan bog'liq masalalarni yoritadi.

Makiavelli inson xatti-harakatlarida manfaat, intilish va hokimiyatga bo'lgan ehtiyoj muhim o'rin tutishini ta'kidlaydi. «Hukmdor» asarida inson tabiatining murakkab jihatlari, siyosiy rahbarning real sharoitni hisobga olishi va davlat hokimiyatini saqlash muammolari tahlil qilinadi [1; 38].

Makiavellining siyosiy rahbar haqidagi qarashlarida boshqaruv subyekting jamiyat ehtiyojlari, manfaatlari va xatti-harakatlarini anglay bilishi muhim o'rin tutadi. Siyosiy rahbar davlat va jamiyat barqarorligini saqlashga qaratilgan qarorlarni qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak [1; 77]. Shu jihatdan Makiavelli qarashlarida siyosiy tafakkur siyosiy vaziyatni real baholash va davlat boshqaruvida tegishli choralarni belgilash qobiliyati bilan bog'lanadi.

Makiavelli «Hukmdor» asarida davlat boshqaruvida kuch, siyosiy manfaat va davlat barqarorligi o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ham ko'rsatadi. Uning qarashlarida siyosiy hokimiyatning xatti-harakatlarini tahlil qilish orqali davlat va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlarni oldindan anglashga intilish mavjud [1; 95]. Shuningdek, davlat boshlig'ining jasorat va ayyorlik kabi sifatlarni vaziyatga qarab qo'llashi haqidagi fikrlar ham davlat boshqaruvidagi siyosiy pragmatizmni ifodalaydi [8; 28].

Rojer Bekonning siyosiy tafakkurga oid qarashlarida jaholat va ma'rifat o'rtasidagi munosabat muhim o'rin egallaydi. U inson jaholatining sabablarini noliyiq hokimiyatga tayanish, jamiyatdagi yomon odatlarning saqlanib qolishi, nodon omma fikrining ustunligi va jaholatni oqlovchi qarashlarning mavjudligi bilan bog'laydi. Mazkur illatlardan xalos bo'lish uchun haqiqatga asoslangan bilim va donolik zarurligini ta'kidlaydi [2; 862–877].

Rojer Bekonning qarashlarini davlat boshqaruvi nuqtayi nazaridan tahlil qilganda, siyosiy tafakkurning muhim sharti sifatida ma'rifat va tanqidiy fikrlashni ko'rsatish mumkin. Davlat boshqaruvi subyektlari va fuqarolarning stereotipik yoki asossiz qarashlarga berilishi siyosiy qarorlar sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli ma'rifat siyosiy tafakkurning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi.

Tomas Gobbsning siyosiy ta'limotida davlat va jamiyat munosabatlarini tushuntirishda ijtimoiy shartnoma g'oyasi markaziy o'rin egallaydi. Gobbs umumiy tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash maqsadida odamlar o'zaro kelishuv asosida hokimiyatni joriy etishlari haqidagi g'oyani ilgari suradi. Uning talqinida davlat ana shu kelishuvning siyosiy natijasi sifatida namoyon bo'ladi [3; 505].

Gobbs davlat hokimiyatining barqarorligini ta'minlashda kuchning mavjudligini muhim omil deb biladi. Uning qarashlarida davlatning asosiy vazifalaridan biri fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash va jamiyatdagi tartibni saqlashdan iborat. Shu sababli u hokimiyatning yagona markazda mujassamlanishini davlat barqarorligining muhim sharti sifatida ko'radi [4; 764].

Gobbsning ijtimoiy shartnoma konsepsiyasi davlat va fuqaro o'rtasidagi munosabatlarni siyosiy mas'uliyat nuqtayi nazaridan tahlil qilish imkonini beradi. Davlatning tinchlik va xavfsizlikni ta'minlashi, fuqarolarning esa umumiy siyosiy tartibga rioya qilishi davlatning barqaror faoliyati uchun muhim shart sifatida namoyon bo'ladi.

Jon Lokkning siyosiy qarashlarida shaxs, jamiyat va davlat munosabatlari hamda tabiiy huquqlar masalasi alohida o'rin tutadi. Lokk inson tug'ilganidan tabiiy huquqlarga ega bo'lishini, jumladan, hayot, erkinlik va mulk huquqlarini himoya qilish zarurligini asoslaydi. Shaxs va uning huquqlarini himoya qilish davlat faoliyatining muhim maqsadlaridan biri sifatida talqin qilinadi [5; 141].

Lokkning siyosiy qarashlarida davlat va jamiyat aynan bir tushuncha emasligi, davlat hokimiyatining o'zgarishi jamiyat mavjudligining tugashini anglatmasligi hamda davlat shaxs huquqlarini himoya qilish uchun xizmat qilishi haqidagi fikrlar muhim o'rin tutadi. U qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatni farqlaydi hamda qonun chiqaruvchi hokimiyatga ustuvor ahamiyat beradi [5; 141].

Lokk mutlaq hokimiyatga qarshi chiqib, hokimiyat vakolatlarining chegaralanishi va bo'linishi masalasiga e'tibor qaratgan [6; 98]. Mazkur qarashlar davlat hokimiyatining huquq bilan cheklanishi, shaxs erkinligining himoya qilinishi va siyosiy boshqaruvda qonun ustuvorligini ta'minlash g'oyalarini rivojlantirishga xizmat qilgan.

Sotsiolog A. Abdullayev Jon Lokk ilgari surgan shaxs, jamiyat va davlat tamoyilining O'zbekiston mustaqilligi davridagi konstitutsiyaviy rivojlanish bilan bog'liqligini tahlil qilib, 2023-yildan boshlab «inson – jamiyat – davlat» tamoyilining qonunchilikda mustahkamlanganini qayd etadi [7; 218]. Prezident Sh. Mirziyoyevning «Inson – jamiyat –

davlat» tamoyili asosida faoliyat yuritish haqidagi fikrlari ham zamonaviy davlat boshqaruvida inson manfaatlarini ustuvor qo'yish g'oyasini ifodalaydi [1; 244].

Muhokama (Discussion). Makiavelli, Rojer Bekon, Gobbs va Lokk qarashlarining qiyosiy tahlili G'arb siyosiy tafakkurida davlat boshqaruvi masalasi turli nazariy yo'nalishlarda rivojlanganini ko'rsatadi. Makiavelli davlat barqarorligi va siyosiy rahbarning real siyosiy vaziyatni anglash qobiliyatiga urg'u bersa, Rojer Bekon ma'rifat va jaholat o'rtasidagi kurashni siyosiy tafakkurning muhim sharti sifatida ko'rsatadi. Gobbs davlat hokimiyati, xavfsizlik va ijtimoiy shartnomaga, Lokk esa shaxsning tabiiy huquqlari, hokimiyatni cheklash va qonun ustuvorligiga e'tibor qaratadi.

Mazkur yondashuvlar o'rtasidagi farqlarga qaramay, ularni birlashtiruvchi jihat siyosiy boshqaruvda tafakkur, mas'uliyat va siyosiy qarorlarning oqibatlarini anglash zarurligidir. Zamonaviy davlat boshqaruvida mazkur merosni tanqidiy-qiyosiy o'rganish siyosiy rahbar va davlat xizmatchilarining siyosiy kompetensiyasini rivojlantirish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Xulosa va takliflar (Conclusion and Recommendations). G'arb siyosiy tafakkurining Makiavelli, Rojer Bekon, Tomas Gobbs va Jon Lokk qarashlari asosida olib borilgan tahlili davlat boshqaruvida siyosiy tafakkur tushunchasining ko'p qirrali mazmunga ega ekanini ko'rsatdi. Makiavelli siyosiy vaziyatni real baholash va davlat barqarorligini ta'minlashga, Bekon ma'rifat va tanqidiy fikrlashga, Gobbs tinchlik va xavfsizlikni ta'minlovchi davlat hokimiyatiga, Lokk esa shaxs huquqlari va hokimiyatning huquqiy chegaralariga e'tibor qaratadi.

Mazkur ta'limotlarni zamonaviy davlat boshqaruvi sharoitida o'rganishda ularni tarixiy davridan uzib qo'ymaslik, ayni paytda davlat hokimiyati, qonun ustuvorligi, fuqarolik huquqlari va siyosiy mas'uliyat bilan bog'liq g'oyalarni tanqidiy tahlil qilish maqsadga muvofiq. Davlat xizmatchilarining siyosiy tafakkurini rivojlantirishda ma'rifat, siyosiy vaziyatni tahlil qilish, fuqarolar manfaatlarini anglash va qonuniylikka rioya etish kabi kompetensiyalarni uyg'un rivojlantirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida demokratik islohotlar yo'lini qat'iy davom ettiramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 6-jild. – 536 b. – B. 244. – ISBN: 978-9943-7953-1-0. – URL: <https://library.tsul.uz/uz/books/2560>.
2. Бэкон Р. Большое сочинение // Антология мировой философии: в 4 т. – Москва: Мысль, 1969. – Т. 1, ч. 2. – С. 862–877. – URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01006867440>.
3. Гоббс Т. Левиафан / пер. А. Гутермана. – Москва: АСТ, 2021. – С. 505, 764. – URL: <https://ast.ru/book/leviafan-855111/>.
4. Гоббс Т. Левиафан / пер. А. Гутермана. – Москва: АСТ, 2021. – С. 505, 764. – URL: <https://ast.ru/book/leviafan-855111/>.
5. Boeker R. Locke on Persons and Personal Identity. – Oxford: Oxford University Press, 2021. – P. 141. – DOI: 10.1093/oso/9780198846758.001.0001. – URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198846758.001.0001>.
6. Заиченко Г. А. Объективность чувственного знания: Локк, Беркли и проблема «вторичных качеств» // Философские науки. – 1985. – № 4. – С. 98–107. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/religiozno-filosofskie-i-materialisticheskie-vozzreniya-t-gobbsa-dzh-lokka-i-dzh-tolanda-na-stranitsah-sovetskogo-zhurnala-nauchnye>.
7. Abdullayev A. G. Sharq davlat boshqaruviga doir sotsiologik ta'limotlarning G'arb sivilizatsion jarayonlariga metodologik ta'siri: monografiya. – Toshkent: KALEON-PRESS, 2024. – 262 b. – B. 218. – URL: <https://www.interaktiv.oak.uz/avtoreferat/3a016765f01.file>.
8. Макиавелли Н. Государь / пер. Г. Д. Муравьевой // Избранные сочинения. – Москва: Художественная литература, 1982. – 503 с. – С. 301–378. – URL: <https://search.rsl.ru/ru/search#q=Макиавелли%20Избранные%20сочинения%201982>